

ANKARA'NIN FARKLI SOSYO-EKONOMİK SEMTLERİNDEKİ AİLELERİN GELİR DÜZEYLERİNE GÖRE BESİN HARCAMA PAYLARI

Doç. Dr. Sevinç YÜCECAN* / Doç. Dr. Ufuk GÜNEYLİ*

Bu araştırma Ankara'nın farklı sosyo-ekonomik semtlerinde yaşayan ailelerin gelir ve besin harcama düzeyleri, besin gruplarına göre harcama payı, besin atık düzeyleri, besinleri atma nedenleri, artan ve bayatlayan besinlerin değerlendirilme şekillerini saptamak amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma sonuçları gelir ve gelirin beslenmeye ayrılan payı arasında ters yönde bir ilişki olduğunu, sabit gelire sahip ailelerin gelirlerinin yeterli ve dengeli beslenmeye yetmediğini göstermiştir.

GİRİŞ

Beslenme, büyüme, yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için besinlerin kullanılmasıdır ve insan gereksinmelerinin başında gelir. Ülkemizde, toplam besin üretimi bugünkü nüfusu besleyebilecek düzeydedir. Yalnız, bu besinlerin gelir grupları arasında dağılımı düzensizdir. Bunun sonucu bazı gruplar gereğinden çok besin tüketirken diğer gruplar gereksinimlerini karşılayacak düzeyde besin bulmakta güçlük çekmektedirler. Besin öğelerinden herhangi biri veya birkaçı sağlanamayınca vücudun fizyolojik fonksiyonlarındaki aksamalar sonucu büyüme, gelişme ve sağlık bozuklukları görülmektedir (1). Bu bozukluklar dolaylı olarak bireyin sosyal ve ekonomik yaşamını da etkilemektedir.

Bilindiği gibi besinlerin tüketim düzeyi gelir düzeyi ile yakından ilişkilidir. Birey başına düşen gelir artışı tek başına beslenme durumunun düzeltilmesini sağlayamamaktadır. Beslenme durumunun düzeltilmesi için gelir dağılımının dengeli olması ve gelirden beslenmeye ayrılan payın artması gereklidir.

(*) H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Üyeleri.

Ülkemizde bölgesel ve ulusal düzeyde yapılan besin tüketim araştırmalarında, ailelerin besin gruplarına göre harcama payı ve besin atık düzeyleri üzerinde pek durulmamıştır.

Bu nedenle bu araştırma Ankara'nın farklı sosyo-ekonomik semtlerinde yaşayan ailelerin gelir ve besin harcama düzeyleri, besin gruplarına göre harcama payı, besin atık düzeyleri, besinleri atma nedenleri, artan ve bayatlayan besinlerin değerlendirilme şekli- ni saptamak amacıyla planlanmış ve yürütölmüştür.

ARAşTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

Araştırma, Ankara ilinde sosyo-ekonomik koşullar yönünden düşük, orta ve yüksek olmak üzere gruplandırılan semtlerde yaşayan toplam 1200 aile üzerinde Ocak-Mart 1986 ayları arasında yapılmıştır. Örneklem Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından sosyo-ekonomik düzeye göre gruplandırılan semtler arasında 400'er aile olmak üzere rastgele seçilmiştir. Anket tekniği yöntemi ile veri toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü son sınıf öğrencilerinden yararlanılmıştır. Gördükleri eğitim gereği bu konuda gerekli bilgilere sahip olan bu öğrenciler, araştırmaya başlamadan önce bilgi toplama yöntemleri konularında tekrar eğitilmişlerdir. Öğrencilerin çalışmaları araştırma süresince sürekli olarak denetlenmiş, karşılaştıkları sorunlar anında çözümlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIşMA

Araştırma sonuçları, araştırma kapsamına giren ailelerin aylık ortalama gelir düzeylerinin düşük, orta, yüksek sosyo-ekonomik semtlerde sırasıyla 65.000 TL., 106.000 TL. ve 200.000 TL. olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Bu durum bize araştırmaya katılan ailelerin çok uğta seçilmediğini, fakat kendi aralarında farklılaştığını göstermektedir. Türkiye'de gelirin aileler ve bireyler arasındaki dağılımı dengesizdir (2). Gelir açısından bireyler ve aileler arasındaki dengesiz dağılım, bölgeler ile yerleşme yerleri arasında da önemli farklılıkların doğmasına neden olmaktadır.

Ailelerin ortalama aylık besin harcamalarına bakıldığı zaman gelir düzeyi ile beslenmeye ayrılan para miktarı arasında ters bir ilişki olduğu görölmektedir. Yani aylık gelir arttıka beslenmeye ayrılan para oranı azalmaktadır. Araştırma sonuçları besin harca-

malarının ortalama gelirdeki payının düşük, orta, yüksek sosyo-ekonomik semtlerde sırasıyla; % 53.1, % 47.5 ve % 31.8 olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Diğer bir bakışla, aylık gelirlerinden yarıdan fazlasını beslenmeleri için ayıran ailelerin oranı düşük, orta, yüksek sosyo-ekonomik bölgelerde sırasıyla; % 29.0, % 22.0 ve % 18.0 dir. Buna göre, gelir arttıkça tüketim harcamaları içinde gıda maddeleri payı azalmakta, en yüksek gıda harcamaları ise en düşük gelir gruplarında olmaktadır. Beslenme ve gelir arasındaki bu ilişki Türkiye’de yapılan çeşitli araştırmalardan (3 - 6), elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Ayrıca besin tüketim araştırmaları (5, 7, 8) ana besinlerin tüketim miktarlarının ve besin türünün hane halkı gelir düzeyi ile çok yakından ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ölçen (9), 1974 Ulusal gıda tüketimi araştırması verilerinden yararlanarak yaptığı incelemesinde, fiyat artışlarının beslenmeye ayrılan harcamayı etkilediği ve gelirden beslenme için daha fazla pay ayrılmasına neden olduğu sonucunu vurgulamıştır.

Tablo 1 : Ailelerin Gelir Düzeylerine Göre Besin Harcama Payları (%)

Aylık Değerler	Sosyo - Ekonomik Düzey		
	Düşük	Orta	Yüksek
Gelir (1000 TL)	65.0	106.0	200.0
Besin Harcama (1000 TL)	34.5	50.4	63.5
Gelire Göre Besin Harcama Payı (%)	53.1	47.5	31.8
Gelirin % 50'den Fazlasını Besine Ayıranlar (%)	29.0	22.0	18.0

Son yıllarda Türkiye'nin içinde yaşamakta olduğu enflasyonun nitelik ve özellikleri beslenme üzerinde önemli etkiler yapacak unsurları içermektedir. Önce fiyatlar, özellikle ücret gelirlerinden daha hızlı artmaktadır. Başka bir söyleşle enflasyon, gelir dağılımını bozucu etki yaratmakta, bir bölüm hane halklarının öncelikle ücretlilerinin reel gelirleri düşmektedir. Gelirle besin tüketim kalıbının ve tüketim miktarlarının yakın ilişkisi bilindiğine göre, reel gelirlerin düşmesi, genel tüketim içinde beslenme harcamaları zaten yüksek bir yer tutan ücretlilerin beslenme kalıbını değiştirmelerine, nisbeten daha ucuz besinlere kaymalarına ve tüketim miktarlarını azaltmalarına yol açmaktadır.

Bu araştırmada değişik besin grupları için harcanan para düzeyinin farklı sosyo-ekonomik bölgelerde çarpıcı bir biçimde değişik-

kenlik gösterdiği ve bu farklılığın istatistiksel olarak çok önemli olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Özellikle et-süt ve ürünleri gibi hayvansal yiyecekler için harcanan para oranı sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan gruplarda sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan gruplara kıyasla oldukça azdır. Bu bulgu Akdağ (4), Rakıcıoğlu (5), Küçük-kömürler (6) ve Töreci (10) nin araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Çünkü besin fiyatları içinde yüksek olan hayvansal gıdalardır ve fiyatları diğer besinlere oranla biraz daha hızlı artmaktadır. Bilindiği gibi, besinlerin tüketim düzeyine etki eden önemli bir neden satın alma gücüdür. Ayrıca besin fiyatları, talebi belirleyen ve etkileyen en önemli değişkenler arasındadır (11).

Tablo 2 : Besin Gruplarına Göre Harcama Düzeyleri

Besin Grupları	Sosyo - Ekonomik Düzey					
	Düşük		Orta		Yüksek	
	TL.	%	TL.	%	TL.	%
Süt ve Süt Ürünleri	4693	10.8	8262	17.6	13708	21.9
Et, Yumurta, Kurubaklagiller	10395	24.0	12799	27.3	22074	35.4
Ekmek ve Diğer Tahıllar	9854	22.8	7194	15.3	5747	9.2
Taze Sebze, Meyve	6318	14.6	10020	21.4	10713	17.2
Yağ - Şeker ve Diğerleri	12033	27.8	8593	18.4	10156	16.3

$$\chi^2 = 8598.4386 \quad p < 0.001$$

Besin fiyatlarında artışın, tüketim kalıbında daha çok ucuz besinlere kayma yönünde etki yaptığı, bunun da daha çok, düşük gelirli ailelerin yoğun olduğu geçeköndü bölgesindeki ailelere yansıdığını söylemek mümkündür. Nitekim araştırma sonuçları da düşük ve orta sosyo-ekonomik bölgelerde yaşayan ailelerin ekmek ve tahıl tüketimlerinin, yüksek sosyo-ekonomik bölgelerdeki ailelere kıyasla daha fazla olduğu göstermektedir. Görüldüğü gibi sınırlı geliri olan hane halklarının ucuz besinlere kayma eğilimi hızlanmaktadır. Bu durum ayrıca Gıda ve Tarım Örgütü uzmanlarının (12), gelir düzeyi düştükçe iyi kalite protein kaynağı yiyeceklerin tüketiminin buna paralel olarak düştüğü yolunda koydukları genel kuralla da uymaktadır.

Araştırma sonuçları ailelerin aylık gelirlerinde sebze ve meyve için ayırdıkları para miktarının sosyo-ekonomik düzeylere göre farklılık gösterdiğini işaretlemektedir. Ancak sebze ve meyvelerin tüketimi mevsimlerle yakından ilişkilidir. Pazarlama hizmetlerinin yoğun kentlerde kış mevsiminde de sebze ve meyve tüketim

miktarları fazla düşmemekte, ancak tüketilen sebze ve meyvelerin türleri değişmekte ve sayıları azalmaktadır. Ancak sınırlı gelir gruplarında meyve tüketiminden, sebzelere oranla daha çabuk vazgeçilmektedir. Gelir yükseldikçe taze meyve tüketimi oldukça hızlı biçimde büyümektedir (13).

Araştırma sonuçları yağ-şeker vb. gibi besinler için harcanan para oranının sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe azaldığını göstermektedir. Akdağ (4), Küçükkömürler (6), Köksal (7) ve Baysal (8) da yağ tüketiminin gecekondü bölgesinde daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Kullanılan yağ türü genellikle diğer yağ türlerine kıyasla daha ucuz olan margarindir. Besinlerin yağda kavrularak pişirilmesi ve yağlı yemeklerin daha fazla yeğlenmesi yağ tüketimini etkilemektedir. Bu araştırmada şeker tüketiminin de gecekondü bölgelerinde daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Çay tüketiminin fazla olması ve özellikle çayın bol şekerli içilmesi tüketimi artırmaktadır.

Bu araştırmada ailelerde atılan besinlerin maliyetinin aylık beslenme için harcanan paraya göre oranının farklı sosyo-ekonomik bölgelerde % 01 - 11 arasında değiştiği belirlenmiştir (Tablo 3). Bu da bize evlerde besin atımının fazla olmadığını, artıkların büyük çoğunluğunun tekrar kullanıldığını göstermektedir. Bu bulgu, evlerdeki besin atımının fazla olmadığını gösteren diğer araştırma sonuçlarını (4, 14 - 16) desteklemektedir.

Tablo 3 : Ailelerin Besin Atık Düzeyleri

Aylık Değerler	Sosyo - Ekonomik Düzey		
	Düşük	Orta	Yüksek
Atılan Besinlerin Değeri (TL)	42.0	145.0	680.0
Atılan Besinlerin Oranı (% 0)	1	3	11

Tablo 4'de de görüldüğü gibi en fazla atım sebze-meyvede olmaktadır. Aileler atım nedeni olarak besinlerin çürüdüğünü belirtmişlerdir. Sebze ve meyveler delikli naylon torba içinde soğutucuda saklanmalıdır. Özellikle araştırmanın kış aylarında yapılmış olması nedeniyle çok tüketilen yeşil yapraklı sebzeler açıkta bırakılırsa çabucak buruşur, ıslak olarak naylon torbaya konursa çürür (1). Bunun için saklama tekniğine dikkat edilmelidir.

Tablo 4 : Ailelerin Besinleri Atma Nedenleri

Besin Grupları	Aile Sayısı	Atma Nedenleri
Süt ve Süt Ürünleri	62	1 — Bozulma - bayatlama 2 — Saklama koşulları yetersiz
Et - Yumurta - Kurubaklagil	224	1 — Bekleyince beğenilmeme 2 — Bozulma - bayatlama
Ekmek ve Diğer Tahıllar	428	1 — Bayatlama 2 — Küflenme
Taze Sebze - Meyve	616	1 — Çürüme 2 — Bekleyince beğenilmeme

Ekmek ve diğer tahıllar atılan besinler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Bayatlama ve küflenme atım nedenleri olarak belirtilmiştir. Ekmeğin artma ve bayatlama nedenlerinin en başında ihtiyaçtan fazla satın alınması gelmektedir. Saklama yöntemi ekmeğin bayatlamasında bir etken değildir. Asıl neden ekmeğin, oda sıcaklığında kısa zamanda bayatlamasıdır (17). Ayrıca ekmeğin ihtiyaçtan fazla dilimlenmesi daha çabuk bayatlamasına neden olmaktadır. Küflenmede ise saklama kabından çok ortamın ve besinin nemi ile ısısı önem taşımaktadır (18). Araştırma sonuçları yüksek gelir düzeyindeki ailelerde ekmek atım oranının daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Yılmaz (15), Ateş ve arkadaşlarının (16) araştırma sonuçları ile paraleldir. Akdağ (4) da, gecekonduda aile başına atılan ekmek miktarının diğer yerleşim bölgelerine kıyasla daha az olduğunu belirtmiştir. Geliri az olan aileler besin gereksinmelerini ucuz olan tahıl grubu yiyeceklerinden özellikle fiyatı diğer besinlere kıyasla daha az artış gösteren ekmekle karşılamaktadır. Bu ailelerde belirli besin gruplarını satın alma gücü çok azdır. Bu nedenle artan ekmekten tekrar yararlanma yoluna gidilmektedir (Tablo 5). Yılmaz (15), ailelerin gelir düzeyleri ile ekmeğin değerlendirilme şekilleri arasındaki ilişkinin önemli olduğunu göstermiştir. Ateş ve arkadaşları (16) ise, düşük-orta ve yüksek ekonomik düzeydeki ailelerde artan ekmeklerin değerlendirilme oranlarını sırasıyla % 85, % 80 ve % 65.9 olarak belirlemişlerdir.

Atılan besin grupları içinde et-yumurta-kurubaklagil ile süt ve ürünleri de yer almaktadır. Özellikle zeytinyağlı olarak yapılan kurubaklagil yemeklerinin bekledikten sonra beğenilmemesi ve bozulması atım nedeni olmaktadır. Süt ve süt ürünleri için ise

bekletme koşullarına bağımlı olarak atım olduğu gözlenmiştir. Süt ve süt ürünlerini atan aile oranı % 5 tir. Genelde aileler çökelek, yoğurt yaparak veya hamur işlerinde kullanarak süttten yararlanmayı yeğlemektedirler.

Tablo 5: Artan ve Bayatlayan Besinlerin Değerlendirilme Şekli

Besinler	Değerlendirme Şekli
Ekmek	1 — Köfte ve çorba içi
	2 — Papara
	3 — Tatlı
Pilav	1 — Çorba
	2 — Köfte
	3 — Sebze yemeği içi
Süt	1 — Çökelek
	2 — Yoğurt
	3 — Hamur işi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları gelir ile gelirin beslenmeye ayrılan payı arasında ters yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Aile geliri arttıkça beslenmeye ayrılan pay azalmakta, aile geliri azaldıkça beslenmeye ayrılan pay artmaktadır. Diğer bir bakışla gelir ile beslenme arasında doğrusal bir ilişki vardır. Salt gelir gruplarına göre besin tüketim kalıpları incelendiğinde, gelir düzeyi düşük olan kesimde beslenmenin daha çok tahıla dayalı olduğu, gelir düzeyi yüksek grupta tahılların payının azaldığı, proteinin özellikle hayvansal protein payının arttığı, kısaca beslenmenin daha dengeli olduğu görülmektedir.

Fiyat artışlarının sürekli bir hale geldiği ülkemizde, toplumumuzun daha dengeli ve yeterli beslenebilmesi için ailelerin yiyeceğe ayırdıkları paranın daha bilinçli kullanılması zorunludur. Bunun için ailelerin beslenme konusunda bilinçlendirilmelerini sağlayacak yaygın beslenme eğitimi programlarının hazırlanması bunu yaparken radyo televizyon, gazete gibi kitle yayın araçlarından yararlanılması gerekmektedir. Halkın yeteri kadar beslenme bilgisine sahip olmayışı, aynı fiyatla satılsa bile besleyici unsurları yönünden zengin besinler yerine, bu gereksinmeyi tam olarak karşılamayan besinlerin satın alınmasına sebep olmaktadır. Halkın yeterli ve dengeli beslenme konusunda bilinçlendirilmesi, sağlıklı ve ekonomik beslenmeyi gerçekleştirmede büyük önem taşır.

SUMMARY

THE AMOUNT OF MONEY EXPENDITURE FOR FOOD DEPENDING ON INCOME OF FAMILIES LIVING IN DIFFERENT SOCIO-ECONOMIC LEVELS IN ANKARA

Yücecan, S., Güneyli, U.

This survey was conducted on montly income, the amount of money expenditure for food, food wastage of families living in different socio-economic levels in Ankara. Negative correlation was found between income and food consumption.

KAYNAKLAR

- 1 — Baysal, A. : Beslenme, Hacettepe Üniv. Yayınları A : 13, Ankara, 1983.
- 2 — Çavdar, T. : Türkiye'de Ekonomik Gelişme, Gelir ve Beslenme, Türkiye Ulusal Gıda ve Beslenme Planlama Semineri Bildiri ve Raporları, Ankara, 1978.
- 3 — Yurdal, J. : Türkiye'de Gelir Dağılımı Beslenme İlişkisi, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Nüfus Dinamiği Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1982.
- 4 — Akdağ, F. : Sosyo-Ekonomik Yapısı Değişik Üç Toplum Grubunun Satın Alma ve Evlerindeki Gıda Stoku Konusunda Bir Araştırma, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Gıda Bilimleri Programı Doktora Tezi, Ankara, 1983.
- 5 — Rakıcıoğlu, N. : Ankara'da Farklı Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Ailelerin Beslenme Harcamaları, Besin Tüketim Durumları ve Satın Alma Davranışları ile İlgili Bir Araştırma, H.Ü. Sağlık Teknolojisi Yüksek Okulu Beslenme ve Diyetetik Programı Mezuniyet Tez Çalışması, Ankara, 1986.
- 6 — Küçükkömürler, S. : Gelir Düzeyinin ve Fiyatlardaki Değişimin Yiyecek Satın Alımına Etkisi, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1986.
- 7 — Köksal, O. : Türkiye'de Beslenme, Türkiye 1974 Beslenme Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması Raporu, Unicef, Ankara, 1971.
- 8 — Baysal, A. : Kentleşme ve Mevsimlere Göre Beslenme Durumunda Değişmeler, Beslenme ve Diyet Dergisi, 4 : 20, 1975.
- 9 — Ölçen, A.N. : Türkiye'de Kalkınma Planlarında Beslenme Politikaları, Türkiye Ulusal Gıda ve Beslenme Planlama Semineri Bildiri ve Raporları, Ankara, 1978.

- 10 — Töreci, G.: Ankara İlinde Farklı Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Ailelerin İçme Sütü ve Yoğurt Tüketimini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi ve Çeşitli Kaynaklardan Sağlanan İçme Sütlerinin Bileşim ve Hijyenik Kaliteleri, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1983.
- 11 — Aruoba, Ç.: Türkiye'de Beslenme Sorunlarının İktisadi Nedenleri, Beslenme ve Diyet Dergisi, 10: 63, 1981.
- 12 — Food and Agriculture Organization.: Third World Food Survey, Basic Study No: 11, Rome, 1963.
- 13 — Türkiye'nin Beslenme Yapısı: Türkiye'de Gıda Maddeleri Üretimi ve Beslenme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 3, Ankara, 1981.
- 14 — Örer, N.: Ankara'da Ekmek Tüketimi ve Zayıflığı, H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1975.
- 15 — Yılmaz, İ.: İzmir İli Bornova İlçesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Düzeyleri Farklı Olan Ailelerinde Ekmek Tüketimi Atımı ve Artan Ekmeklerin Değerlendirilme Durumları Üzerinde Bir Araştırma, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1983.
- 16 — Ateş, M., Ballar, E., Pekcan, G.: Sosyo-Ekonomik Yönden Farklı Semtlerde Yaşayan Ev Kadınlarının Besin Hazırlama, Pişirme ve Saklama Yöntemlerinin Saptanması, Beslenme ve Diyet Dergisi, 15: 71, 1986.
- 17 — Saygın, E.: Buğday Ekmeğinin Bayatlaması ve Bayatlamayı Geciktirici Tedbirler, E.Ü. Ziraat Fakültesi Gıda ve Fermantasyon Teknolojisi Kürsüsü Doçentlik Tezi, Bornova, 1969.
- 18 — Yurttagül, M.: Tahılların Küflenme Durumu ve Üretilen Küf Türleri, H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Programı Doktora Tezi, Ankara, 1980.